

سنبہ

پی ایچ ڈی اسکالر، انسٹیٹیوٹ آف بلوچی لینگویج اینڈ کلچر، (آئی بی ایل سی)، یونیورسٹی آف تربت

ڈاکٹر غفور شاد

سپر وائزر، اسسٹنٹ پروفیسر، انسٹیٹیوٹ آف بلوچی لینگویج اینڈ کلچر (آئی بی ایل سی)، یونیورسٹی آف تربت۔

لیلو بلوچی لیلو تبء میل

Sania*

PhD Scholar, Institute of Balochi Language and Culture (IBLC),
University of Turbat.

Dr. Ghafoor Shad

Supervisor, Assistant Professor, Institute of Balochi Language and
Culture (IBLC), University of Turbat

Corresponding Author: sanyakhaliq1@gmail.com

Lullabies: Trends and Styles in Balochi Lullaby

Abstract

Folk poetry is ancient and former poetry of a nation. It refers to traditional, often oral poetry, created by common people passed down through generations. Folk poetry always are Lights of the Folk culture, Lifestyle, Ethics and religion of a nation. and every single nation has its own folk poetry. Folk poetry has different types. One of them is Leelo (Lullabies). This type of poetry is typically said to be soothing that helps babies fall asleep. This type of poetry is beaded by emotions and feelings. The way of living and encouragement to live. The sole purpose of this task is to highlight the nature of leelo and how leelo is differentiated.

Key Words: *Lullabies, Evolution of lullabies, Balochi Lullabies, Trends and Styles, Discriminatory lullabies.*

گوئذ گیت:

اُلسی شازی یک راجے ۽ کہنیں ۽ قدیمیں شازی گشگ بیت ۽ ہے شازی مدام سر زبانی شازی ۽ سرپ ۽
ہوار کنگ بنت ۽ اُلسی ملکیت لیگ بنت۔ اُلسی شازی یک راجے ۽ مارشت، نندگ ۽ پادھگ، وش گفتاری ۽ مذہب
درستانی نمائندگی ۽ کنت ۽ اے اُلسی لہز انک کساس کم ۽ گینے درستیں زندگین راجانی تہا است۔
اُلسی شازی باز بہرانی تہا بہر ۽ بانگ کنگ بوتگ کہ آہانی تہا یک بہرے لیلو گشگ بیت۔ ایشی ۽ پکار ہما
وہد ۽ بیت وہدے چک نہ سہڑیت ۽ گریت، گد مات آئی ۽ واب گیجگ ۽ ہاتر لیلو گشیت۔ لیلو ۽ تہامات ۽ مہر ۽ آئی ۽ چپ
۽ چاگرد ۽ مردمانی زندگوزینگ ۽ سرجمیں راہ ۽ راہبند پیش دارگ بنت ۽ بلوچی لیلو ۽ تب ۽ مزاج چے پیم انت ۽ اے
پیپر بلوچی لیلو ۽ تب ۽ مٹیل ۽ گیشوار ۽ درورے۔

لیلو ۽ انگریزی ۽ "Lullaby" اردو ۽ "لوری" ۽ ماں بلوچی ۽ ایشی ۽ "لیلو" یا "لوری" گشیت۔ اے اُلسی
لہز انک ۽ یک صفے کہ اورل فارم ۽ دست کپنگ ۽ اے اور پچر انو گینے نہ انت۔ بلکیں ایشی ۽ ہزاراں سالانی پند
گو از نینگ ۽ پھاسر انت۔ اے وش بہتی نہ ایوک ۽ بلوچ نینگ نہ انت بلکیں سرجمیں زندگین زبان اے مڈی ۽ چہ مال ۽
مال انت۔ البت اے گپ ۽ ماکشت کنیں کہ یکے ۽ گوراکم ۽ یکے گورازیات بوت کنت۔ ٹائم ۽ پیرید ۽ پد ۽ پیش ۽ چاگرد ۽
تب ۽ مٹیل ۽ حساب ۽ یک دومی ۽ پرک ۽ تپاوت بوت کن انت بلے چیزے سپت ۽ گشگ ۽ وہد ۽ پاس درستانی گورائیکیں
انت۔

لیلو ایوک ۽ بلوچ مات وتی چکاں نہ گش انت یا اے رسم ایوک ۽ بلوچ آئی رسم نہ انت بلکین ۽
لیلو ۽ تہر دنیا ۽ ایدگہ راجانی لہز انک ۽ گیدی شازی آئی تہا وتی وتی ذروشم ۽ است انت۔
گیدی شازی چشیں کہ یونیورسل، یا جہانی شازی نیت۔ ہے واستا گیدی شازی ۽ ساچکار
مدام ہر قوم ۽ تہا، ہما قوم ۽ ہواریں چاگرد، ایشی جوڑ کنوک انت۔ ہمے پیم ۽ ہر چاگرد، ہر قوم ۽
راج ۽ وتی وتی سرڈگار، تب ۽ مٹیل، دودمان، رسم ۽ ریدگ بنت کہ ہمائی ذروشم ۽ ہما قوم ۽
گیدی شازی رجینگ یا ساچک بیت۔^(۱)

چریشی ۽ ابید بلوچ لیلو ۽ پہ چک ۽ واب گیجگ ۽ نیت ۽ گشیت انچو ایدگہ راج ۽ پہ چک ۽ واب گیجگ ۽ نیت ۽
گشیت۔ پہ درور یک انگریز نمبشتکار ۽ لیلو ۽ بابت ۽ نمبشتہ کنگ:

“Lullaby: a song used to lull child” to sleep. A

lullaby is a cradle song.⁽²⁾

ہمے رنگ ءڈاکٹر فضل خالق وئی کتاب "لیلو لیل" ءتہا نمشتہ کنت:

لولی ءراگاں مادیم پہ واپ ءیا پہ واپ ءنیمگ ءبروکیں ازباب ءاسباب پہ گشاں تہ ردی نہ
بیت چیا کہ ایشی مقصد ہر دور ءہر راج ءاگاں دگہ بوتگ انت بلے ہے یکیں کرد آئی ہواریں
انت کہ پہ واپ ءآرگ ءکار گرگ بوتگ۔^(۳)

جان محمد دشتی لیلو ءبابت ءچش نویسیست:

لیلو: (لی۔لو) چکانی نازیک۔ ہماصوت کہ مات ءے پہ چکانی واپینگ ءواب گیجگ ءپہ وش
تواری گشت۔ لولی۔^(۴)

لیلو اسل ءمہر ءدرشان ءنام انت۔ ایشی ءتہامات وئی دل ءھلاں لبزانی پوشاک ءگورادنت ءھے لبز آہنگی
زیمیر ءدروشم ءزورنت۔ ءزیمیر ءواب دو، ٹہنگیں چیز انت ءہر کجازیمیر است گڈاوداواب الم ءوئی سر ءکشتیت۔ چریشی ء
ابید اگاں مالیلو ءبزہ ءبابت ءگپ بہ جننیں گڈا ایشی ءگنگ ءر بیت ءچوشیں دلمجیں تارینے دیمانیت کہ چرائی ءما
اے گپ ءجت بکنتیں کہ لیلو پلان سال ءیا پلان واکہ ءسال ءماہ ءچہ گنگ بنا بوتگ۔ ایشی ءبابت ءبس ہمنچو گنگ
بیت کہ وہدے بنی آدم ءتہا شعور اتلگ بزاں آئی ءتہا گپ جنگ ءبود ءلبزانی ٹہینگ ءسوج ءسجھ اتلگ گڈا ہماروچ ء
چہ آہان لیلو ءبنپاد گنگ۔ البت اے دگہ گپے کہ آئی ءدست نمشت مارا باز دیراں دست کپتگ انت:

لولی چار ہزار سال ساری ٹیگ انت کہ سبیلونیا (Babylonia) ءکوہنیں زمانگاں گنگ
بوتگ ءآئی ءراچوش نام دیگ بوتگ۔ "Litt baby in the dark house"، ایشی رند
چہ ۲۰۰۰ BC ءظاہر انت۔^(۵)

ہمے رنگ ءدگہ نمشتکارے نمشتہ کنت:

لولی کی تاریخی شہادت جو اب تک دریافت ہوئی ہے۔ وہ لوری کو دو ہزار قبل مسیح کے دور
لے جاتی ہے۔ ماہرین کے مطابق دنیا میں پہلی بار لولی بچوں کو سلانے کے لیے ہی گائی گئی تھی
اور دو ہزار قبل مسیح میں یہ لوری مٹی کے ایک چھوٹے ٹکڑے پر تحریر کی گئی تھی۔ جو کھدائی
کے دوران ملا ہے۔ اس ٹکڑے کو لندن کے برٹش میوزیم میں رکھا گیا ہے۔ ہتھیلی میں

سما جانے والے مٹی کے اس ٹکڑے پر موجود تحریر، کیونفارم سکرپٹ، میں ہے جسے لکھائی کی ابتدائی اشکال میں سے ایک سمجھا جاتا ہے۔ اس لوری کو جہاں تک پڑھا جاسکا ہے۔ اس کا مطلب یہ نکلتا ہے کہ "جب ایک بچہ روتا ہے تو گھروں کا خدا ناراض ہو جاتا ہے۔ اور پھر اس کا نتیجہ خطرناک ہوتا ہے۔"^(۱)

چہ اے گپ ء ہبراں اے گپ تچک بوت کہ لیلو اولی رند ء شانزدہمی کرن ء نبشتہی رنگ ء دیما اتنگ ء پداجتا جنائیں راجاں وتی زبان ء لیلوانی پد جنگ بنا گنگ۔ ء ہمے پیماں بلوچی زبان ء لیلو ء گنگ ء ربیت واسک ء کہن ء قدیم انت۔ بوت کنت چہ سمیری ء یونانیان چہ پیش ء مڈی انت بلے و ہدیکہ گپ نبشتہ ء کنت گڈا اے پڑا بلوچ پشت ء کپتنگ ء گپ پدا کنت ہما جی ایل میئر، لانگ ورتھ ڈیمز ء ایندگہ دری زبانانی پولکاراں سرکپیت کہ بلوچ ء ہمک مڈی اولی رندا ہمیشانی گورار سیت۔ اگاں ماے گپ ء گنٹیں کہ بلوچ ء بنداتی لبز انکی مڈی ہمے مردانی منت انت گڈا ر دیں ہبرے نہ بیت:

بلوچی ء تہالولی ء رند پداں اگاں ماگراں ہاں گڈا مئے سرچو مدام ء ڈول ء پدا لانگ ورتھ ڈیمز ء کپیت کہ آئی چہ واجہ میئر (Mayer) ء نز آر تگنیں کاراں درچنگ انت ء اے نکاں میئر ء را فورٹ منرو ء نزیک ء ہادیانی لغاریاں چہ رستگ۔ چہ ہے لولیاں عطا شاد ء ماں "درین" تہا یکے آر تگ۔^(۲)

اے ہبر ء گپ وتی جاہ ء است انت کہ بلوچی لیلو ء پٹ ء پول کار چہ ایندگہ راجاں کموپشت انت بلے از می حوالہ ء اگاں تو بچارے گڈا بلوچی لیلو آہانی ہم کو بگی ء اوشتیت۔ گشت لیلو پچک ء واب گجگ ء نیت ء گنگ بیت بلے اگاں شری ء چارگ بہ بیت گڈا لیلو ایوک ء چک ء واپینگ ء نیت ء گنگ نہ بیت بلکیں ایشی ء پشدر ہمے بوتگ کہ چہ درکسانی ء چک ء راوتی قوم ء راج ء درس ء بدینت۔ ہمیشہ لیلو ء بابت ء زیات مردانی ہمے گنگ انت:

لولی گیدی شازی ء ہما تہر انت کہ آئی ء تچکیں تعلق ء سیادی گوں مات ء آئی ء چک ء انت۔ ہما چک کہ طفل انت کسان انت ء چہ امروز ء گماں بے گم انت۔ بلے آمات ء پت ء باندات انت۔ لولی ء ذریعہ نہ ایوکا ہمے کسانیں چک ء واب گجگ یا سہڑینگ ء کار کنگک بیت بلکیں ایشی ء تہا پگیشتر مات ء ہیال ء مارشت ء مہرانی درانگازی ہم کنگک بیت۔ مات پچک ء

نیکیں واہگ داریت ء آئی ء مزن عمری، آہوکیں زند ء سوب مندی ء سلامتی ء ہاتر ادا
کنت۔^(۸)

ہمے رنگ ء دگہ نشتکارے لیلو ء پشند رے گیشیناں ء گشتیت:
لوری بچے کی تربیت کا پہلا درس ہے جس میں ماں کی محبت، خواہشات اور زندگی کا تجربہ بیٹھے
لفظوں میں ڈھل کر گیت بن جاتا ہے۔ ماں اپنے بچے کو جس روپ میں دیکھنا چاہتی ہے لوری
انہی جذبات کی ترجمانی کرتی ہے۔^(۹)

ہمے پیم ء بلوچ ء لیلو ء دنگ ایوک ء واب گیجگ نہ انت۔ بلکیں آہم ہمے چیز ء واہگ دار انت:
بلوچیں مات و ہدے وتی چک ء رالولی دنت تہ آئی گمان ء تہا چک ء سہرینگ ء واب گیجگ ء
ابیدیک دگہ لیکھے ہم است انت بزاں آپک ء ذہنی تربیت ء ہم کنت۔ اے عمر ء چک ء ذہن
ہورک انت پمیشکہ اے پیہیں نقش آئی ذہن ء پہ مدامی مان انت ء است ہنت۔ ذہنی ردوم ء
چہ مراد چا گردی دود ء راہنداں ہم جوانیں وڑے ء چک ء ذہن ء تہ ء جاگہ دنت۔ آوتی چک
ء سرچاری بہادری، مہمان نوازی، میار جلی، زحم جنی ء دگہ ہے پیہیں چا گردی ء دود پہازی
راہنداں سوج دنت۔^(۱۰)

بلوچ چہ وتی نام ء نامدار انت کہ اے یک بہادر ء جنگجویں راجے ء اے بہادری ء جنگجویں ء تب آئی ء راجہ
مادر ء موجود ء گول انت۔ وہدیکہ آوتی مات ء لاپ ء انت گڈاکش ء کرے جاوراں ماریت ء وہدیکہ آلاپ ء چہ ڈن
چہاں چک کنت گڈا اولی روچ ء بگرداں مرگ ء گڈی یں ساهتاں آوتی راج ء بہادری ء کسہاں بلوچ جنین آدمانی دپ ء
اش کنت۔ گڈا آاے گپ ء دلجم بیت کہ مئے بندات ء باندات ہم گول ہمے تیر ء توپگ ء انت۔ پرچیا کہ:
بلوچ زمین ء چا گرد مدام جنجالانی زد ء بوٹگ۔ ایمنیں ساعت بل کہ آئی باز کم دیستگ۔ بلے
آئی اُمیت ء چہ وتی دل کدی ہم نہ شینگ۔ ایشی مسترین درور مارا مئے سرزبانی لبزانک ء پدا
خاص لولی ء بہر ء دست کپیت۔^(۱۱)

بلوچ ء اے مزاحمتی رنگ ء دروشم ء بیواحد بزدار ء مارشتاں چارایں:
بلوچی ادب میں مزاحمتی یا مدافعتی رویوں کا سراغ ہمیں سب سے پہلے ان کے لوک ادب
لوری میں ملتا ہے۔ جہاں بلوچ مائیں بچے کی پیدائش پر انہیں درازی عمر اور سلامتی کی دعائیں

دینے کے بجائے اپنی لوریوں میں خواہش رکھتی ہیں کہ ان کا پیٹا بڑا ہو کر "چھ ہتھیار" سجانے کے قابل ہو سکے۔ رزم میں دشمنوں کی صفیں پلٹ دینے والا سورما بنے۔ وہ فتح مند شہسوار، انتقام جو، غیرت مند اور قول کا صادق بنے۔^(۱۲)
انچو شکہ اے لیلو آئی در و رانت:

لولی دیاں بچے را
علم دین پلگدیں ورنابیت
بندیت ہر ششیں ہتھیاراں
ڈھال ء توپک ء کاٹاراں
زیریت جابواں مور تیناں
زیریت مکر کہاں ترندیناں
جوریں دشمنان پر ام ایت
بدواہاں شکون دیم کنت
تیراں جابہائیاں چنت^(۱۳)
ہمے شعر ء جہل ء کھڑی اے رنگ انت:

(مئے) جنگ انت گوں بداں جوریناں
گوں ڈیہہ ء ظالم ء بدواہاں
آخر سوب منی بچے بیت
جوریں دشمنان پر ام ایت
بدواہاں شکون دیم کنت^(۱۴)

چہ اے ہبر ء گپاں پدر بیت کہ بلوچ ء ہک مات وتی بچے توک ء اے خوبانی زروک انت ء ماتانی اے
پہیں موٹیوشن الم ء چک ء دلیر کنت ء آئی ء تہا ہاوس ء واک ء کار بیت کہ جوریں دشمنان شکون دیم کنت بہ کنت ء جنگ
ء ہرچ رنگ ء باج بہ بارت۔ بزاں جنگ ء توپک بہ بیت یا قلم بلوچ فرزند ذہنی ء جسمانی دونیں حوالہ ء تیار انت۔

چریشیؑ ابید ہر دینکہ تو لیوؑ چارؑ تپاسؑ سر گرات۔ گڈا ہرچ کتابؑ چست کنؑ پچار لیوؑ بابتؑ ہمے
گپ المؑ دیما کنیت کہ لیو سوشل ویلیوزانی نام انت۔ اے سوشل ویلیوزوشیؑ و ہدا مئے گورا است انت۔ گمؑ
ساعتاں ہم جاگےؑ مایر گیریؑ میار جلیؑ سوشل ویلیوزؑ نام دئیں گڈا دومی نیمگؑ جنگؑ و ہدا ہے دژ من بیت تئی
گورا پناہ بہ زوریت تئی مہمان بہ بیت گڈا بلوچ وتی ہمے دژ منؑ ہم پناہ دنتؑ پے آئیؑ مہمانی کنتؑ شپؑ پےؑ روجؑ
گو کے کشیت پر چا آئے گپؑ شر سپد انت کہ مہمان چہ نزدیکؑ بنیت یادورؑ تئی دوست بہ بیت یا کہ دژ من آئیؑ
مہمان نوازی تئی سر الم انت۔ بلوچ وتی سرؑ بادت بلے وتی چا گردی فرضؑ چہ پُشتؑ نہ کفریت۔

"لوٹے تو ذرا ہیؑ میرانی

وتی پتؑ نا کوؑ براتانی"

"مہماناں شرپؑ؄ شونائیں

میشوں زانگ انت ہم دوشی

شپ شامؑ کشؑ گورے

چاشتؑ ہم نہ ز نکیں میشے

میشؑ دُبگاں جگیناں

زکؑ روگن انت زردیناں

سہبؑ بستگؑ گو نگیناں

نیمروچؑ بنادیں حلواہ

بیگاہاں شکر بغدادی

بورانی کدیم میمچاں

ورداش کششؑ باداماں

وش بیانت مئی پتؑ برات

دیدار اش منؑ روزے بات (۱۵)

بلوچی لیلو سرجم بلوچ بلوچیت عکاسی کن انت۔ تو ہرچ کجام لیلو بچار اودا بلوچ مکمل خلیہ آئی
سرڈگار رنگ ڈروشم جوانیں وڑے گندگ بیت۔ بلوچ گل زمین ہاے ہاک ووش بو، آئی زید آئی کچر، کار
کسب راشریں وڑے پیش دارگ بلوچی لیلو راڈولدار کنت۔ انچوش ایٹی چارایں:

منی بچی وت شکاری مردے

ہر روچ پہ شکار روتیں

ہر دیں کہ شکار کنت بیٹ

من دور در کیپیں ے دیم

زہ بندے گراں چہ دست

سہر کیگ چہ لاک

پلیں اسپر، دل بند

زہ توپک چہ بڈ

نرم نرم ہراں ے کل (۱۶)

بلوچ اسل چہ بٹن ہبہ ایک پہلو الیں راجے آئی چہ ازل شکار شوک است شکار ایوک پرایاں
شو کے نہ بوتگ بلکیں بقاء ذریعہ بوتگ۔ آھاں شکار کنگ وتی شپ روچ گوازیٹنگ انت یاماچوش بگشیں کہ شکار
پرایاں لاپ کنگ وسیلے بوتگ داں رد نہ بنیں۔

بلوچ کہ یک دورے آئی پھلوالی زند ہم گوازیٹنگ آئی است نیست مال متاع سیاہموریں بڑ،
ھاریں گورم گردگیں بگ بوتگ انت چہ ھے مال دلوتانی سر آھاں وتی زند چاریں روچ تیلانک دانگ
گوازیٹنگ انت۔ پمیشکا آھاں گوں ہمیشاں دوستی بوتگ ھے مال دلوت بوتگ انت کہ آھاں چہ یک جاگھے
دومی جاگھے لڈگ روگ اش پر ماتگ لاچار کنگ۔ ادے یک پتے گوک گار انت آئی زند مستریں مال متاع
چاریں گوک انت مات وتی چک رادست وت کلیگ بڈ دنت ھے گاریں گوکانی شوہاز راہ دنت گشتیت تو ہمیشاں
در گنج بیار چو نبیت کہ ہشکیں دست بیائے۔

لیو لیل کنان بچی

گوک گاراں بچہ گوک گار انت

سیاہیں مادگ ء ثاب گار انت

ہر و ہدے روئے شوہاز ء

کلی ء وتی بڈ ء جن

ناہ ء چادر ء لب ء بند

در کپ گورم ء شوہاز ء^(۱۷)

اگاں تو بلوچی لیلواں مذہبی حوالہ ء اسٹڈی (Study) بکن ات گڈا بلوچی لیلوانی تہا مارا چوشیں زیادہ مذہبی رنگے گندگ ء نیت چوش کہ سپت ء تہا است انت بلے Indirectly بلوچی لیلوانی توک ء مذہبی رنگ ء دروشم است انت۔ انچو شکہ بلوچی لیلوانی تہا صدقہ ء حیرات ء تب ء مزاج، اللہ ء آئی ء کلام ء ذکر ء شرک ء پال ہم جو انیں وڑے ء گندگ بیت:

آروچی منی بچ ینگ

من "چار شاہیں" گرانڈے کشتیگ^(۱۸)

وہدے بلوچانی گورانوکیں روئے ودی بیت بزاں نوکیں چکے پیداک بیت گڈا اودا ماصدقہ ء حیرات ء روایت گوں جو انیں وڑے ء گنداں ء اے یمیں صدقہ ء حیرات مارا دورنگ ء گندگ ء کنیت۔ یکے ہون ء بچگ ء ورد ء وراک ء بہر ء بانگ ء رنگ ء کنگ بیت ء دومی گل ء شاد ء گڈ ء بچ یا کہ دگہ ٹیکی ء چیز بہر کنگ ء دود ء۔ بلوچانی توک ء یک دودے کہ آ لوگ ء بچکیں چکے ودی بوت گڈا آئی بڑگ ء (سنت Circumcision) ء مردم حال دینگ بنت ء حیرات ء صدقہ کنگ بیت ء بزاں مردم آچک ء تحفہ ہم دینت۔

پندول ء بن ء تال ء کنت

ہیر ء پوپلاں مان اش کنت

برات ء بڑک ء بہر اش کنت^(۱۹)

بلوچ چاگرد ء تہا لہتیں انجیں گپ ء کار ء کردار کار است انت کہ چرائی ء کنگ ء چہ مردم شرک ء پال ء نیمگ ء روت۔ انچو گش انت کہ بے چکیں جنین ء پے وتی چک ء پہریزات کہ بے چکیں جنین ء چم چک ء سرا بہ کسیت گڈا آچک تاوان ء آماج بیت بزاں بے چکیں جنین ء چم گپت ء آچک ء نظر کنت۔

بلوچ مات چہ بے چمکیں جن ء باز ترسیت آئی دل ء بے چمکیں جنیں ء چم گرانٹ
چیا کہ آئی ہمکنہ مہر ء ثن ء ہو شام وقتی توک ء جاہ داتگ کہ چٹاں چست بہ کنت پہ
چارگ ء گڈا آئی چم نریاز ہم ء کار ء کن انت۔^(۲۰)

پر بندے در شان چو اے رنگ ء انت:

بچیک ء خدا پیریز کن

شہر ء گلگ ء چم دوراں

سیادی مَر جگ ء واز گیتاں

بے چمکیں جن ء چم زہم ء^(۲۱)

اداد گہ شر کے اے ہم کن انت کہ "سیادی مَر جگ" مردم ء راوار ء گار کنت۔ وہدے یک چیزے چہ تئی
رزیاتی پسند ء چہ ڈن بیت گڈا تئی زیادیں گنگ ء آچیز ء سرازہر ء حسد آئی ء راگار ء بیگواہ کنت ء ہمے نظر ء چہ رکہگ ء
ہاترا بلوچانی تہاد گہ شر کے پاسپان نیگ انت کہ کنگ بیت۔ بلوچانی گورا پاسپان ء بازیں رنگ ء دروشم انت کہ آہانی تہا
یکے سیاہیں رنگ نیگ انت۔

شاگیں گوانزگ تئی وانبجاہ انت

میدیں بند تئی پاسپان انت^(۲۲)

بلوچانی گورا مردم ہمے سٹک ء عقیدہ ء دارنت کہ سیاہیں رنگ ء چیز نیک انت کہ سیاہیں رنگ ء سوب ء
مردم چہ بدیں نظر ء رکیت۔ ادا اے نیت، وہدیکہ چکے ودی بیت گڈا آہانی پاسپان ء ہاترا شاگیں گوانزگ ء مید بندا
نت ء چکاں مَر مگ ء گول سیاہیں ٹکے ہم جنانت ء ساہیں بندیکے دست ء پاداں ء چہ بدال رکینگ ء واستا بندیکے
گورے ہم دینت۔

بلوچ ء بابت ء ہمے گپ مدام گنگ بیت کہ چہ بُن ء بیہہ ء آ آتش پرستیں راجے بوتگ۔ آس ء پرستش ء چہ
ابید بلوچے ء دگہ بازیں سٹک ء عقیدت بوتگ انت کہ ہمے روحانی عقیدتانی توک ء پیر ء فقیر، ملا ء میاہ ء دگہ بازیں نیک
راہیں مردمانی سرا بلوچ قوم ء سٹک ء یقین بوتگ۔

ملایاں قرآن وانبناں

میاہاں شپاد پادیناں

کچی بادشاہ زوراک انت

بچیک ۽ پناہ پشت بات (۲۳)

اے گپ وئی جاہ ۽ راستے کہ بلوچ چاگرد ۽ بچکیں چک ۽ ارزشت ۽ بستار باز انت۔ پر چکہ بلوچ راج یک
پدر سری نظامے منوکیں راجے ہے سب ۽ آہانی گورابچکیں چک ۽ عزت باز انت۔

ہر روج نہ بنت ۽ بچ ۽ برات

بچ ۽ برات بہائی بوتیں

مالدار ۽ گلیماں زرتیں

بے مال چہ غماں گیر تیں

بچیک بوتگ ۽ من دبستگ

چمان ۽ دوروک ماں بیگ (۲۴)

ڈاکٹر شاہ محمد مری وئی کتاب "مختصر تاریخ زبان و ادب" تہا بلوچ چاگرد ۽ جنڈر ڈسکریمینیشن ۽ بابت ۽

چوش نبشتہ کنت:

لولی (لوری) عورتوں کی اپنی مخصوص اور ملکیتی فیلڈ ہے۔ مرد کبھی بھی لولی نہیں سنا اپنی
اولاد کو۔ لولی کی شاعری بھی عورت اور گلوکار بھی عورت ہوتی ہے۔ مخاطب زینہ اولاد ہوتی
ہے۔ البتہ کبھی کبھی جب پنکھوڑے کے اندر بیٹی لیٹی ہو تو پھر لولی سمجھ ایک موتک (ماتنی
گیت) کی صورت اختیار کر لیتی ہے ماں اپنے ہزاروں ارمان اس پنکھوڑے پر نکالتی ہے۔
ان ارمانوں میں سے سب سے بڑا ارمان بیٹا جننے کا ہوتا ہے۔ بیٹی تو بس "اولاد" ہے۔ "جگر
گوشہ" ہے۔ بلوچ مائیں، بیٹے کے لیے باولی ہوتی ہے۔ اسے پیدا کرنے کا ارمان، اس کے
لیے خوشحالی کی خواہش، دُعائیں، اس کو پال پوس کر بڑا کرنا، اور اس کے لیے برتری کے ہر ہر
دروازے کو وا کرنا، عورت کی زندگی کا واحد مقصد ہے۔ (۲۵)

ڈاکٹر دیستہ ۽ نبشتہ کنت:

بیٹی کا کوئی ذکر نہیں۔ اس کی خوشی خوشحالی کسی کو یاد نہیں۔ اس کی توصیف کے لیے کوئی
لولی، کوئی ڈیھی نہیں اس کی بات ہمیشہ بیٹے کے حوالے سے ہوتی ہے وہ دوسرے درجے کی

اولاد جو ہوتی ہے۔ دلچسپ بات یہ ہے کہ ساری لوریاں شروع اور ختم اس مصرعے سے ہوتی ہیں۔ لولی آں دیاں بچارا۔ (لولی دیتی ہوں بیٹے کو) بیٹی تو حقیر سی چیز ہے اس کے لیے کیا خوشی کیا لوری۔^(۲۶)

انچوشک اے لیلوانی بند اں بچارایت کہ مات وتی جنکیں چک ۽ سر ۽ سونگ ۽ انت کہ وہدیکہ تنی پت ۽ براتناں کجام ہم وہداتئی خدمت ۽ کار بوت گڈاوت ۽ جسمانی ۽ ذہنی دونیں حساب ۽ تیار کن۔ اے درور ۽ چاراں:

ذر پشوکیں سہیل گوش کنت

کوہیں جنتر ۽ ہوکیں کن

پس ۽ توٹگاں جاڑی کن

برات ۽ توٹگاں گڈ گیچن^(۲۷)

یا کہ دگہ لیلوے چو اے رنگ ۽ انت:

پادا اودری ۽ پچ کن

براتناں ۽ پت ۽ را گرم کنت^(۲۸)

یا

"لوٹے تو ذرا ہی ۽ میرانی

وتی پت ۽ نا کو ۽ براتانی"

"مہماناں شرپ، شونائیں"^(۲۹)

لیلو ۽ بابت ۽ بازیں دری کو اس ۽ پوکارانی گنگ انت کہ لیلو گیشتر پہ بچکیں چک ۽ گنگ بوتگ انت ۽ جنکیں چک ڈالچار کنگ بوتگ انت۔ آہانی لیکہ اے بابت ۽ ایش انت کہ جنکیں چکانی واستا گنگ بوتگ جنکیں کہ اے مہمان انت ۽ مزراں کہ بیت دگرے ایشی ۽ ساگ کنت ۽ پت و ت بارت۔ بلے بلوچ چاگر د ۽ چش نہ انت۔ بلوچ ۽ گیدی شاعری ۽ بچارے تہ ہارنگ ۽ کہ پہ بچکیں چک ۽ لیلو کماہگ بوتگ انت ہے دروشم ۽ پہ جنکیں چک ۽ اول لیلو ۽ مرادیں گال سمبہنگ بوتگ انت۔^(۳۰)

اے دڑیں گال چوش درشان بوتگ انت:

بچی منی دل ۽ سک دوست انت
بچی لائق ۽ نازیک انت
سوچاں بندتاں بازیں
امر وز ۽ غم ۽ ملیاں
ننداں بچی ۽ نازیناں
کسے چارگ ۽ نیلاں من
چاراں ۽ دل ۽ داراں من^(۳۱)

وہدیکہ توبلوچی اُلسی شاعری ۽ اسٹڈی (Study) کن ات گڈ ایک دیسے ۽ وانوک ۽ راشریں وڑے ۽ میل
ڈومینینڈ سوسائٹی (Male Dominated Society) ۽ تب ۽ مزاج گندگ ۽ کنیت۔ بلے وہدیکہ ہبر جنک ۽ مہر ۽
دوستی ۽ کنیت گڈا اودا ہم بلوچ چہ ایندگہ راجاں گامے دیما ترین انت۔ اے لیلو د لگوش کن ایت۔

بانک زہر مہ کن تو شام کن
سُجھی کہ خدا روچے کنت
لوٹاں زر گراں کیچیاں
کچیکٹ ۽ کراچی یگاں
سر بند ۽ جناں سُہر نیگ ۽
سر رند ۽ جناں زر نیگ ۽
گوش ۽ گوانز لوکیں دُڑاں
دست ۽ سنیلی نیں سنگاں
پاد ۽ مار سیریں پادینگاں^(۳۲)

اے شعر ۽ چہ تچک ۽ زانگ بیت کہ بلوچ مات وتی جنکیں چک ۽ ہم ہما پیم ۽ دوستداریت۔ انچو شکہ بچکیں
چک ۽ آئی ۽ زہر بوہگ پہ مات ۽ گر ان انت۔ ہمے رنگ ۽ جنکیں چک پہ آئی ۽ ارزشت دارنت۔ چریشی ۽ ابید اے لیلو
د لگوش کرزیت۔ کہ چے وڈ ۽ یک بلوچیں ماتے وتی جنکیں چک ۽ سنگ ۽ گر ان کنگ ۽ انت۔

پنجیء براں ذاماتی

سے سدلیر دوانت ڈبگ سر
سے سدلیر چیاں رزمی نہیں
سے سدلیر دگ انت زکلی نہیں
سے سدلیر مولد انت پلپل پٹ
درستاں دیاں پہ لالء
راضیگ نہ بیت لالء مات
لومیت دیولی گامیشاں
گامیش ء نہ زکلیں میشاں
زرء چوچو ء جوہان کن
سُہر ء چوچو ء ہوش ء
درستاں دیاں پہ لالء

(انگلت) راضیگ نہ بیت لالء مات (۳۳)

وہدیکہ ایندگہ بازیں راجانی تہا۔ جنکلیں چکے و دیگ بیت گڈا آچک ء مات ء پت پریشان بنت ء اے پریشانی ء
سبب دوانت۔ یکے ہمیش انت کہ آہانی پدریچ ء دیما بروک نہ بیت ء دومی آہانی گورا سور ء اروس ء وہدلب (جہیز)
جنک ء رادیک لومیت۔ بلے بلوچانی گورا سور ء لب ء چک ء مات دنت۔ پوشکہ بلوچ وتی جنکلیں چک ء راباز دوستدار بیت ء
آئی ء عزت ء شرپ بلوچ قوم ء توک ء باز انت۔ ہرچ وہد ء ہمے کوششت ء کنت کہ منی وتی جنین چک عزت دار بیت ء
چہ مردین چک ء ہچ وڑا پشت مہ کپیت ء باند اروج آئی ء سر مردے ء لوگ ء کپیت گڈا آواستیک مہ بیت گڈا آوتی
زرع ء معاش ء واستا پریشان مہ بیت ء موت وتی ہنر ء کار بہ پرمانیت ء وتی لاپ ء شوہازات بکنت۔

جانی پہ مراد روڈیننگ
جانی ء جنک لوٹ انت
چہر ء بارگیں بندیک ء
مُہری میں گلاہ ء دوچ ء

سچکائیں تگر دے گواپ ء
جُل ء گالی ء: نگج ء (۳۴)

پیشہ ماگشیں کہ بلوچی لیوانی تہا جنڈر ڈسکریمیشن کم انت بہ نسبت ء ایندگہ راجانی ء بلوچ وتی جنک ء
بچکیں چک ہر دوکاں کیس حساب ء چاریت ء بہ دویمناں لولی جوانیں دروشم ء درشان کنت ء وتی وابانی اظہار ء کیس
رنگ ء کنت۔

آسری دانک:

لیوانی شاعری ء اہمیں ء قدیمیں تہرے کہ ایشی ء تہایک ماتے وتی چک ء یا کہ کدی کدی یک مستریں
گہارے وتی برات ء گہارے ء ماں شاگیں گوانزگ ء واپسینیت ء آئی ء رائسبک سُبک ء شیکو دنت ء لیوانی شاعری تانکہ آچک
بہ سہڈیت ء واپ بہ کسیت۔

لیوانی شاعری ء ریت دنیا ہمک گنڈ ء است ء بازیں زبان ء لبزانک ء بنداتی تہریے بستار ء زانگ بیت۔ بازیں
جاہاں اے ایوک ء بہ بچکیں چکانی ہاتر آگشک بیت۔ بلے بازیں جاگہاں جنک ء بچک ہر دوکانی واستاگشک بیت۔ لیوانی
اُسی شاعری رنگ ء ہج وڑیں تارنخ ء گوں بندوک کنگ نہ بیت بزاں پہ آئی ء ہج وڑیں تارنخ ء کنگ نہ بیت۔ کدی ء
چوں ایشی ء بندات بوتگ؟ چوشیں دلجمیں تارنخ نیست۔ انچوش مدامی وڑاگشک بیت کہ سک ء قدیم ء کہن انت۔
ایشی دست نبشت ء مار ۲۰۰۱ سال قبل مسیح یونانیانی گورادست کسنت ء بلوچی لیوانی نبشتہ ء دروشم ء ڈنی پوکارانی وہد ء
زمانگ ء دیماگشک انت۔ بلے سرزبانی رنگ ء آئی ء قدیمی دُور اگت ء زانگ نہ بیت۔

اگاں بلوچی لیوانی بنگی حوالہ ء چار ء بچار بکنیں گڈا اے درگت ء بلوچی لیوانی سیر آب انت۔ کہ آئی ء
توک ء مہر ء دوستی، لُج ء میار، سخاوت، مہمانداری، شرک ء پال، شکار، بیرگیری ء بہادری، قبائلی ء پہلوانی زند، جنسی
یکسانیت اے درست لیوانی زیب ء زینت انت۔

شوندات

- ۱۔ بلوچ، الطاف، لیوانی سیادی گوں بلوچ تب ء چاگرد ء، (ہوار) مکران، اوتاک، ۲۰۱۸، تاکدیم ۱۰۰
- ۲۔ پروفیسر مٹور علی، NKM advanced dictionary of literary terms لاہور، نیو کتاب محل اردو بازار، تاکدیم ۲۱۰
- ۳۔ ڈاکٹر، فضل خالق، لیوانی، کراچی، علم و ادب پبلشرز، ۲۰۲۲، تاکدیم ۱۰۴

- ۴۔ ہمیش، تاکدیم ۹
- ۵۔ ہمیش، تاکدیم ۱۷
- ۶۔ بلوچ، الطاف، لیو سیادی گوں بلوچ تبء چاگردء (ہوار) مکران، اوتاک، ۲۰۱۸، تاکدیم ۱۰۰
- ۷۔ ڈاکٹر، فضل خالق، لیو لیل، کراچی، علم و ادب پبلشرز، ۲۰۲۲ تاکدیم ۱۹
- ۸۔ بلوچ، طاہر حکیم، بلوچی گیدی شازیء لولیء چارء تپاسی وانشت، (ہوار) میری، تاک، سسی، کچ، انسٹیٹیوٹ آف بلوچی لینگویج اینڈ کلچر، جامعہ تربت، ۲۰۱۶، تاکدیم ۱۷
- ۹۔ مظہر اسلام، فوک لور کی پہلی کتاب، اسلام آباد، لہو بکس، پوٹھوہار پلازہ بیو ایریا، ۲۰۱۲، تاکدیم ۱۴۰
- ۱۰۔ بلوچ، عبدالصبور، کہنیں بلوچی شاعری (کنگج و دیروی) اسلام آباد، ہائیر ایجوکیشن کمیشن، ۲۰۰۶ تاکدیم ۹
- ۱۱۔ ڈاکٹر، فضل خالق، لیو لیل، کراچی، علم و ادب پبلشرز، ۲۰۲۲ تاکدیم ۱۷۳
- ۱۲۔ بزدار، واحد، بلوچی ادب میں مزاحمتی رویئے (ہوار) کوئٹہ، ماہنامہ نوکیں دور، ۱۹۸۷، تاکدیم ۶۸
- ۱۳۔ ڈاکٹر، فضل خالق، بتلگ انت سنج، کوئٹہ، بلوچی اکیڈمی، ۲۰۰۷، تاکدیم ۶۹
- ۱۴۔ ہمیش، تاکدیم ۶۵
- ۱۵۔ ڈاکٹر، فضل خالق، لیو لیل، کراچی، علم و ادب پبلشرز، ۲۰۲۲ تاکدیم ۱۷۳
- ۱۶۔ ہمیش، تاکدیم ۱۳۸ / ۷
- ۱۷۔ شاد، فقیر، درج، ندرہ، ۲۰۰۳، تاکدیم ۶۶
- ۱۸۔ ہمیش، تاکدیم ۹۱
- ۱۹۔ ڈاکٹر، فضل خالق، بتلگ انت سنج، کوئٹہ، بلوچی اکیڈمی، ۲۰۰۷، تاکدیم ۶۱
- ۲۰۔ ڈاکٹر، فضل خالق، لیو لیل، کراچی، علم و ادب پبلشرز، ۲۰۲۲ تاکدیم ۱۱۰
- ۲۱۔ ڈاکٹر، فضل خالق، بتلگ انت سنج، کوئٹہ، بلوچی اکیڈمی، ۲۰۰۷، تاکدیم ۶۳
- ۲۲۔ ہمیش، تاکدیم ۵۳
- ۲۳۔ ہمیش، تاکدیم ۶۴
- ۲۴۔ ہمیش، تاکدیم ۵۸ / ۷
- ۲۵۔ مری، شاہ محمد، بلوچی مختصر تاریخ زبان و ادب، پاکستان، مقتدرہ قومی زبان، ۲۰۰۹، تاکدیم ۸ / ۴۹

- ۲۶۔ ہمیش، تاکدیم ۴۹
- ۲۷۔ ڈاکٹر، فضل خالق، بنگلہ انتہا، کوئٹہ، بلوچی اکیڈمی، ۲۰۰۷، تاکدیم ۵۶
- ۲۸۔ ہمیش، تاکدیم ۵۵
- ۲۹۔ ڈاکٹر، فضل خالق، لیو لیل، کراچی، علم و ادب پبلشرز، ۲۰۲۲، تاکدیم ۱۷۳
- ۳۰۔ بلوچ، الطاف، لیو سیادی گون بلوچ تبء چاگردہ (ہوار) مکران، اوتاک، ۲۰۱۸، تاکدیم ۱۰۱
- ۳۱۔ ڈاکٹر، فضل خالق، بنگلہ انتہا، کوئٹہ، بلوچی اکیڈمی، ۲۰۰۷، تاکدیم ۶۸/۷
- ۳۲۔ ہمیش، تاکدیم ۵۴
- ۳۳۔ ہمیش، تاکدیم ۶۱/۵
- ۳۴۔ ہمیش، تاکدیم ۶۵